

Inhoud

Inleiding 7

Deel I

Geschiedenis en media – Hoe China en Europa elkaar zagen en zien 11

1. Met de vuist op tafel – Een Chinees in Brussel 13
2. Superioriteit en vernedering – De Chinese kijk op ons 19
3. Het ‘Gele Gevaar’ – Onze angsten over China 27
4. ‘We zijn nog maar een ontwikkelingsland’ 37
5. Zelf de angst voor China gevoed 46
6. De verleiding van de onderbuik – Europese media en China
55
7. Draaien aan de kraan van persvrijheid – De kwetsbaarheid
van de media 65
8. Internet: meer openheid, meer censuur 76
9. Bericht uit het ‘andere China’ 88

Deel II

Mondialisering – Hoe China en Europa met elkaar botsen en vervlechten 97

10. ‘Made in China’ in Toscane 99
11. Waarom Europa niet wordt opgekocht 109
12. Europese investeerders botsen op Chinese arrogantie 122
13. De risico’s van stoer protectionisme 132
14. Afrikaanse deals voor Europa? 141
15. China in Afrika – Een les in bescheidenheid 150
16. Grondstoffen – Chinese honger, Europese afhankelijkheid
162

17. Wordt China een kenniseconomie? 174
18. 'Hoe China onze geheimen steelt' 187
19. De ware kosten van een iPhone – Over werkomstandigheden en arbeidsmoraal 198
20. Braindrain en migratie – Over westerse verlokkingen en naakte ambtsdragers 211
21. 'Europa moet zelf zijn huis op orde krijgen' 222
22. De overdreven supermachtstatus 228

Deel III

Politiek, normen en waarden 243

23. Een motorblok uit de Sovjettijd – Over democratie en 'socialisme met Chinese karakteristieken' 245
24. Bo versus Xi – Het harde spel aan de top van de Partij 259
25. 'Het zijn mensen, net als wij' – Over het belang van 'Chinese waarden' 280
26. 'Westerse' normen voor China – Megafoondiplomatie en de opgeheven vinger 292
27. Chinese normen voor het Westen – Miljarden investeren in 'soft power' 307
28. Chinese desillusies over een machtig Europa – De leegte van een 'strategisch partnerschap' 321
29. De valkuil van het vijanddenken – Drie Europese perspectieven op China 328
30. Een gezamenlijke aanpak van wereldproblemen? 345
31. China en de vs: G2 of Koude Oorlog 2.0? 353
32. Achterdocht en vertrouwen 369

Dankwoord 383

Literatuur 385

Register 389

Inleiding

In 2008 raakte ik tijdens mijn eerste bezoek aan China gefascineerd door de dynamiek van de grote steden Shanghai en Beijing, die je het gevoel geven dat je bent waar ‘het’ gebeurt. Ik maakte interviews met intellectuelen en zakenlieden en reisde rond met een Chinese leeftijdsgenoot, met wie ik het verrassend goed kon vinden. Onze culturen botsten enkele malen, maar dat versterkte alleen maar mijn fascinatie. Die laat zich samenvatten in de vraagstelling die aan dit boek ten grondslag ligt: wat moeten wij met China? De onlosmakelijk verbonden wedervraag volgde al snel: wat moet China met ons?

Ik besloot plekken te bezoeken waar Chinezen en Europeanen elkaar treffen. Daarvoor reisde ik in Duitsland, Frankrijk, Groot-Britannië, Hongarije, Italië en Nederland. En nogmaals naar China. Het leidde tot gesprekken met ondernemers, studenten, politici, arbeiders, diplomaten, welzijnswerkers, prostituees, middenstanders, schrijvers en ministers. En bovenal met experts die China vaak al decennia bestudeerden. Als nieuwkomer voelde ik me bevoorrecht met hen te praten over hun visie op mijn onderwerp.

Hun inbreng had ik nodig om greep te krijgen op een onderwerp waarvan de omvang me af en toe overweldigde en waarbij het risico van onverantwoord generaliseren groot was. De Duits-Chinese schrijfster Vera Yu waarschuwde me: ‘Iedereen wil altijd maar uitspraken doen over hoe álle Chinezen zijn. Maar daar valt echt geen zinnig woord over te zeggen. Je kunt toch ook niet iets over álle Europeanen beweren?’ Die waarschuwing heb ik geprobeerd ter harte te nemen, maar wel zonder me af te houden van mijn doel: een actueel boek over de verhouding tussen China en Europa. In de landen die ik bezocht, trof ik zo’n boek tot mijn verbazing niet aan.

Het heen en weer schakelen tussen het Europese en het Chinese perspectief, dat ik in deel I veelvuldig doe, leverde verrassende resultaten op. Toevoeging van de historische dimensie leidde tot een verdere verdieping: welke beelden hebben wij door de eeuwen heen op China geprojecteerd en hoe zagen zij ons, de 'barbaren' die in de negentiende eeuw massaal hun kant op kwamen? Ik stuitte op een wederzijds superioriteitscomplex. Dat speelt beide partijen ook nu nog parten.

Als journalist ontkwam ik ook niet aan de gevolgen van beeldvorming. Of beter gezegd: vervorming, door toedoen van de media. Dat ik daar zelf aan meedoe, zal ik niet ontkennen, zoals blijkt uit mijn zoektocht naar Chinese opkopers van Franse wijnkastelen. De aandrang van de media om op angst in te spelen is een boek op zich waard, wat ook geldt voor een van de meest opwindende ontwikkelingen op mediagebied ter wereld, het Chinese internet. Hier komt het in deel I aan de orde.

Stevener we af op een clash tussen China en Europa, als de eerste een kenniseconomie wordt, net als wij? En zal de grondstoffenhonger van China de wereld, Europa voorop, op termijn niet opbreken? Op die vragen ga ik in deel II in, waar de mondialisering het onderwerp vormt. De impact ervan beoordeel ik positief: de financiële voordelen, maar ook de grote aantallen studenten en wetenschappers die heen en weer reizen, dragen in mijn ogen bij aan ten minste een beter begrip van de ander.

Als grote winnaar van de mondialisering is China voor ons Europeanen sterk in belang toegenomen. Eigenlijk alleen als handelspartner, want de investeringen in Europa stellen nog bar weinig voor. 'De Chinezen Komen Niet' zou weleens een grotere bedreiging voor Europa kunnen worden dan 'De Chinezen Komen'. Sinds de eurocrisis flirt China nog met een andere rol: die van redder in de nood. Sommige Europese landen kijken verlangend naar de 'diepe zakken' van de nieuwe grootmacht. Maar die houdt hen op goede gronden af.

In deel II ga ik verder in op de Chinese rol in Afrika. Als zich beschaafd voelende Europeanen kijken we vaak met lede ogen naar de weinig kritische en allerminst zachtzinnige manier waarop Chinezen daar zakendoen. Onze perceptie wordt ook hier vervormd door onze media. Wat meer bescheidenheid zou ons, ook gezien onze historische rol, niet misstaan.

Bewonen de Chinezen een geheel eigen vleugel in het huis van de mensheid, gescheiden van de rest? Of klopt de observatie van de Italiaanse missionaris Matteo Ricci, die in de zeventiende eeuw schreef: 'Het zijn mensen, net zoals wij'? Beide benaderingen kom je tegen. In het eerste geval ligt de nadruk op 'het eeuwige China', vrijwel immuun voor invloeden van buiten. Dat zal ons straks op zijn geheel eigen normen-en-waardenpatroon trakteren; de Brit Martin Jacques, auteur van het boek *When China Rules the World*, is hiervan de uitgesproken vertegenwoordiger. In de tweede benadering ligt het accent op maatschappelijke trends als consumentisme en individualisme die in China even goed waarneembaar zijn als bij ons. De overeenkomsten krijgen dan meer nadruk dan de verschillen, zoals bij de Duitse schrijver en sinoloog Tilman Spengler.

Die twee diametraal verschillende benaderingen weeg ik tegen elkaar af in deel III, in samenhang met die andere, veel bekendere tegenstellingen: die tussen de politieke stelsels en de kloof op het gebied van mensenrechten. Aanvankelijk ligt de nadruk op het politieke systeem van China: zijn er ondanks de dominantie van de Partij niet ook politieke stromingen waarneembaar? En wat is de impact van de 'affaire-Bo Xilai' die de Chinese politiek in 2012 domineerde en wel wordt aangeduid als 'de grootste politieke onrust sinds het bloedbad op het Plein van de Hemelse Vrede in 1989'? Wat moeten we denken van de pogingen van de Chinese leiders om via media en Confucius Instituten hun *soft power* in de wereld te willen vergroten: wat leren we over hun wereldbeeld?

Europa wordt in dit deel gezien door de machtspolitieke bril van China. De verdeeldheid van de Europese landen blijkt niet alleen voor ons een teleurstelling te zijn. De vraag in dit op de toekomst gerichte deel is ook: wat kunnen en mogen we op het wereldtoneel van China en Europa verwachten? De rol van de enige, echte supermacht ter wereld komt daarbij uiteraard ook ter sprake. In het Amerikaanse debat gaan al enige tijd stemmen op om China harder aan te pakken. Ik leg uit waarom ik dat niet verstandig vind en neem stelling in het debat over wat de invloed van China in de toekomst kan zijn. Een kenniseconomie kan het land wel worden, met de nodige moeite. Daar moet Europa zich op voorbereiden. De status van politieke supermacht lijkt me voor China voorlopig niet haalbaar.

Met dit boek hoop ik vooral bij te dragen aan meer inzicht in de

betekenis voor ons, Europeanen, van een van de belangrijkste ontwikkelingen van onze tijd, de opkomst van China. Mij is daar veel duidelijk over geworden door dit boek te schrijven. Hopelijk overkomt u hetzelfde door het te lezen.

Fokke Obbema
Voorjaar 2014

DEEL I
GESCHIEDENIS EN MEDIA

Hoe China en Europa elkaar zagen en zien

Met de vuist op tafel

Een Chinees in Brussel

‘Europa zit vol trots en vooroordelen. In onderhandelingen krijgen we nooit iets van jullie. Als jullie echt onze vrienden zouden zijn, dan kunnen jullie binnen vijf jaar de allerbelangrijkste partner van China worden, de nummer één. Dan kunnen we samen optrekken tegen de Verenigde Staten. Maar dan moeten jullie wel ophouden ons te discrimineren en ons als markteconomie gaan erkennen.’

Een speech als mitrailleurvuur, bijna uitgeschreeuwd. Voor het eerst zie ik het met eigen ogen gebeuren – een Chinees die in een omvangrijk Chinees-Europees gezelschap uit zijn traditionele rol van bescheidenheid valt. Op het podium staat Xia Youfu, hoogleraar en tevens directeur van een denktank voor Chinees-Europese economische samenwerking. Een kleine, gedrongen man, vol energie en passie. Hij is naar Brussel gevraagd door Friends of Europe, een club idealisten die in de Europese Unie gelooft en vol vertrouwen de dialoog met China wil aangaan. De locatie is de Cercle Royal Gaulois, een fraaie, negentiende-eeuwse balzaal aan de Wetstraat, in het hartje van het Belgische regeringscentrum. Zo’n vijfhonderd Chinezen en Europeanen zijn eind 2011 op deze studiedag over de Chinees-Europese relaties afgekomen. Een van de sprekers is Xia.

Geen moment neemt hij de bescheiden houding aan die de Chinese leider Deng Xiaoping ooit zijn landgenoten voorschreef voor contacten met buitenlanders. Xia spreekt zijn betoog geagiteerd uit, zij het met een brede glimlach. Hij doet zijn best ons de ogen te openen voor de ware vijand. ‘Wie zit er achter jullie crisis? De Verenigde Staten natuurlijk! Die willen de verantwoordelijkheid voor de schulden crisis bij jullie neerleggen. Wie is straks de winnaar? De Verenigde Staten. Zij zijn bezig de vrede in de Aziatisch-Europese betrekkingen te verwoesten. Want door de schulden crisis stijgen de Europese investeringen in China nauwelijks meer en neemt onze

export naar Europa ook bijna niet toe.'

Slaand op zijn papieren vol Chinese karakters laat hij de Engelse volzinnen eruit rollen. Luider en luider gaat het. Zelfs de oude Leon Brittan, die naast hem op het podium zit, doet er zijn ogen bij open. De gedistingeerde Brit, dankzij zijn verheffing in de adelstand aangekondigd als Baron Brittan of Spennithorne, is over de zeventig. Na zijn hoogtijdagen als minister en Europees commissaris voor Mededingingszaken drijft hij nu uit, met enkele commissariaten in het internationale bedrijfsleven. Hij houdt een puntig betoogje, waarna hij ten overstaan van de honderden toehoorders zijn ogen sluit. Wellicht verhoogt dat de agitatie van Xia. Het is moeilijk om in het tafereeltje van de soezende Brit en de opgewonden Chinees geen Europees-Chinese symboliek te zien.

'Jullie groei is laag, maar jullie sociale stelsels zijn erg kostbaar. Dat moet veranderen,' houdt Xia zijn Europese gehoor voor. De Europese Centrale Bank 'moet zich ook op volledige werkgelegenheid gaan richten, niet alleen op inflatiebestrijding. Dat moet ook veranderen.' Zijn stelligheid en toonhoogte maken een einde aan de respectvolle stilte die tot dan toe in de balzaal heerste. Overal klinkt plots geroezemoes. Naast me weten twee jonge Chinese diplomaten niet waar ze moeten kijken, na zoveel vrijpostigheid van hun landgenoot.

Toch kan ik de aanval wel waarderen. Aanvankelijk dreigt de bijeenkomst te blijven steken in wat je van tevoren bij een dergelijke studiedag vreest: veel goede bedoelingen, conflictvermijding en gezapigheid. Met het thema van de dag hebben de organisatoren nog enige spanning willen aanbrengen: 'Europa en China: rivalen of strategische partners?' Maar vanaf de eerste minuut zijn de financierende Europese en Chinese diplomaten bezig die angel eruit te halen. Natuurlijk zijn we geen rivalen, luidt de teneur. De meebetende Chinese ambassadeur bij de Europese Unie wordt vijf keer de hemel in geprezen voordat hijzelf aan het woord komt. Topdiplomaat Song Zhe brengt ons de allerhartelijkste groeten over van premier Wen Jiabao en zegt het fijn te vinden dat er in Europa zoveel belangstelling voor China bestaat. Ook heel fijn is het dat er op zoveel terreinen zo uitstekend wordt samengewerkt. Gaap.

De Brusselse ambtenaar die namens EU-president Herman Van Rompuy het woord mag voeren, brengt het er niet beter van af. 'Ri-

valen of partners'? Hij beweert het dilemma niet eens te begrijpen. Alleen het laatste behoort in zijn gelukzalige denkwereld tot de mogelijkheden. China is belangrijk, China is een kans, China en Europa zijn gelijkwaardige partners, zo verwoordt hij de mantra van de Europese Unie. Ik begin me af te vragen waarom zoveel samengebald intellect uit China en Europa hiermee zijn tijd verdoet. De idealisten van Friends of Europe die de studiedag organiseren, doen er helaas aan mee. Hun voorman zegt 'veel vooruitgang' te zien, omdat we dit keer juist voorbij de plichtplegingen gaan. Het is een frase die me op dit soort dagen een even groot cliché lijkt als de uitspraak dat China 'een kans' is. De sprong voorwaarts ontgaat me.

Gelukkig is er Lord Brittan nog. Op en top establishment, maar altijd te porren voor stekelige observaties. Heel mooi dat er officieel een 'strategisch partnerschap' tussen Europa en China bestaat, 'maar dat blijven politieke woorden zonder betekenis wanneer de obstakels in de onderlinge relatie niet worden weggenomen', zo bevoegt hij. Want de investeringsbedragen over en weer zijn nog altijd laag, 'ook al weet zelfs het meest ingeslapen bedrijf in Europa wat er in China aan de hand is. Vroeger kon je nog met onwetendheid schermen, maar die tijd is voorbij.'

Vervolgens somt hij op wat voor hem de probleemgebieden in de wederzijdse relatie zijn: intellectueel eigendom in China, openbare aanbestedingen in China, subsidiëren van bedrijven door China. Toevallig wel allemaal terreinen waarop Europa overtuigd is van het eigen gelijk, zo valt me op. En passant prijst hij de Europese Commissie, want die heeft tot dusver de verleiding van protectionisme weten te weerstaan. Terugslaan door de eigen markt af te schermen, is onverstandig, vindt Brittan. 'Niet omdat wij nu van die *good boys* zijn, maar omdat het onze kansen op de Chinese markt zou verkleinen. Een open economie is voor iedereen het beste. We moeten onze Chinese vrienden daarvan overtuigen.'

De Brit formuleert het allemaal eleganter dan zijn Chinese buurman. Geamuseerd, niet zo bozig als Xia. Maar doet hij inhoudelijk heel veel anders dan zijn tegenspeler? Beiden vermijden zelfkritiek en nemen de ander onder vuur. Als Europeaan neig ik ertoe het met Brittan eens te zijn. Gezien door een Europese bril komen zijn kritiekpunten zonder meer valide over. Bij Xia is mijn eerste reactie

zodra hij onze sociale stelsels bekritiseert dat hij zich met zijn eigen zaken moet bemoeien. Nee, dan China, land zonder vangnetten, denk ik. Pas later realiseer ik me dat we dit soort 'inmenging in onze interne aangelegenheden' serieus moeten nemen, willen we Chinezen als gelijkwaardige partners zien. Wanneer wij over schendingen van mensenrechten beginnen, beschouwen Chinese regeringsfunctionarissen dat als 'inmenging' in hun zaken. In hoeverre valt hun gekwetstheid daarover te vergelijken met die van mij, wanneer Xia schampert over onze sociale zekerheid? Natuurlijk, mensenrechten zijn van een andere orde, want universeel. Maar de geringe mate waarin beide partijen openstaan voor kritiek van de ander is wel vergelijkbaar. Zouden we daar geen verandering in kunnen aanbrengen?

Olifant en moederkikker

Hoe moeilijk dat is, bleek me eerder, toen een grote delegatie Chinezen de redactie van mijn krant bezocht. Die delegatie reisde onder aanvoering van een onderminister in 2010 door Europa om bij diverse media een beleefdheidsbezoek te brengen. Maar helemaal onschuldig was het toch niet. De onderminister greep zijn komst bij *de Volkskrant* aan om zijn ongenoegen te uiten over de berichtgeving van onze correspondent in Shanghai. Uit zijn binnenzak trok hij een column, waarin stond dat de laatste bijeenkomst van het Volkscongres weinig nieuws had gebracht. Volgens de onderminister waren er juist zeer belangrijke hervormingen doorgevoerd. Ook grapte hij over een moederkikker die haar kinderen waarschuwde voor de buurman, een olifant. Het was een poging om ons gevoel voor machtsverhoudingen bij te brengen, waarover we na afloop wat lacherig deden, maar die we toch vooral ook uitzonderlijk vonden. 'Dit is iets wat Chinezen vroeger nooit zouden hebben gedurfd,' zei de ervaren buitenlandcommentator. 'Onbegrijpelijk dat ze denken dat zo'n soort optreden werkt,' sprak de hoofdredacteur. Onze vrijheid van meningsuiting laten begrenzen door een minister uit een eenpartijstaat – iedere journalistieke vezel in ons lichaam verzette zich daartegen. De interventie van de Chinese minister werkte dus vooral contra-productief: hij riep verzet op en deed even een anti-Chi-

nees sentiment bij ons oplaaien. Totdat de episode door de nieuwsgolven werd weggespoeld.

Toch is het zaak onze eigen 'trots en vooroordelen' onder ogen te zien. Dat geldt niet alleen voor Europese journalisten, maar voor iedere Europeaan. In Europa barst het van de trots, daar heeft Xia een punt – zie onze kijk op de Europese hoofdrol in de wereldgeschiedenis, het politieke systeem dat we met al zijn beperkingen als het 'minst slechte' kenmerken, het culturele erfgoed dat de afgunst van de wereld zou moeten oproepen en de westerse suprematie op technologisch gebied. Zelf zou ik die gevoelens van superioriteit in ieder geval niet durven ontkennen.

Met zijn Chinese arrogantie houdt Xia me een spiegel voor. Later krijgt hij verrassend bijval van de Britse wetenschapper en journalist Martin Jacques (spreek uit 'djeeks'). Met zijn boek *When China Rules the World* bracht hij het in 2009 tot het nachtkastje van de Amerikaanse president Obama. 'Trots en vooroordelen van Europese kant? *Yes, it rings a bell,*' zegt hij met een ironisch lachje. Hij voorziet niets minder dan 'het einde van de westerse wereld', nu China anderhalve eeuw lethargie van zich afschudt en weer zijn rechtmatige plaats in de wereld opeist. In Brussel onderstreept hij nog eens de fundamentele tekortkoming van het Westen in het beoordelen van China. Wij meten het succes af aan de mate waarin de samenleving verwestert. 'Het Westen doet zich voor als kosmopolitisch, maar is in werkelijkheid het meest provinciaal. Het is niet in staat verschillen te respecteren.'

Europeanen kijken China met de nek aan omdat het land geen democratie kent, omdat het de mensenrechten schendt en in toenemende mate de aarde vervuult, meent hij. 'Daarmee wordt China afgedaan. Het is van een grote onwetendheid. Wat daardoor aan het oog wordt onttrokken, is een van de grootste omwentelingen ooit: het land heeft in de afgelopen dertig jaar meer aan het terugdringen van de armoede op de wereld gedaan dan welk land ook. Daar moeten we ons respectvol tegenover opstellen.'

Een even grote kenner van China is Kerry Brown, op dat moment hoofd Azië van de Londense denktank Chatham House. Hij toont ook begrip voor de luide uitval van Xia. In het Westen willen we altijd dat Chinezen zich duidelijker uitspreken en zich niet zo op de vlakke houden, zo brengt hij in herinnering. Als voorbeeld van

zo'n Chinees noemt hij de voormalige president Hu Jintao, over wie hij een biografie schreef. 'Een man met veel kwaliteiten, maar communiceren behoort daar niet toe,' merkt hij droogjes op. Doorbreekt een Chinees als Xia onze verwachtingen, dan is het weer niet goed: 'Dan roepen we meteen: ho, ho, niet zo assertief!'

Superioriteit en vernedering

De Chinese kijk op ons

Toonde de tierende professor in Brussel een glimp van hoe in China werkelijk over ons wordt gedacht – of mogen we vertrouwen op het gangbaardere beeld van de ons vriendelijk toelachende Chinees? Om meer zicht te krijgen op de Chinese houding tegenover Europeanen bel ik op een zonnige herfstochtend aan bij een onopvallend wit rijtjeshuis in de Londense wijk Chelsea. Hier woont George Walden, iets over de zeventig inmiddels en al ruim veertig jaar gefascineerd door China. Eerst als diplomaat ter plekke, ten tijde van de Culturele Revolutie, later als politicus van de Conservatieve Partij en tegenwoordig als schrijver en essayist.

Van zijn hand verscheen het persoonlijke en meeslepende boek *China: A Wolf in the World?* Dat trok me aan vanwege het vraagteken in de titel, dat een dosis intellectuele twijfel verried. Bovendien bleek zijn boek een bron van eruditie, mede dankzij zijn beheersing van het Chinees, Russisch en Frans. Zijn kennis etaleerde hij zonder pedant te worden, eerder bescheiden, want ‘ieder van ons heeft zijn of haar eigen China’. Waldens antwoord op de vraag hoe Chinezen naar ons kijken heeft zich gevormd door vier decennia aan persoonlijke ervaringen, alsmede door zijn belangstelling voor de voorafgaande geschiedenis.

Bij onze kennismaking lacht Walden, gekleed in beige trui, streepjesoverhemd en corduroy broek, wat verlegen – en neemt me mee naar de keuken om koffie te zetten. De vertrouwelijkheid die dat uitstraalt, maakt dat ik een grap durf te maken over een grote, kunstzinnige afbeelding van de jonge Mao die hij aan zijn muur heeft hangen. In zijn boek zet hij hem neer als een grotere massamoordenaar dan Hitler. Die laatste krijgt toch niet ook een plaatsje aan de muur, vraag ik quasiverontrust. Walden, een man met blauwe ogen, een scherpe kaaklijn en een mond waar al snel een water-

val aan woorden uit komt, schiet in de lach: 'Kennelijk ontkom ik er niet helemaal aan met twee maten te meten.'

In de woonkamer vol oude en moderne Aziatische kunst volgt een gesprek dat met grote vaart door eeuwen en locaties heen schiet, maar waarin de Culturele Revolutie toch het middelpunt vormt. Die kondigde Mao in 1966 af om zich te ontdoen van 'rechtse elementen' in zijn Communistische Partij. De 'proletarische' campagne leidde tot jarenlange chaos. In ieder geval honderdduizenden en misschien wel miljoenen mensen stierven, doordat ze werden vermoord of omkwamen van de honger. Wat voor het oude stond, zoals tempels, kloosters en kerken, werd op grote schaal vernietigd. Families werden onderling verscheurd en vielen uiteen door de verplichte tewerkstelling op het platteland. 'Dat nooit meer' ligt de weldenkende Chinese vijftigplusser sindsdien net zo na aan het hart als de Europeaan die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt.

De 'rechtse elementen' werden volgens Mao gesteund door buitenlandse spionnen. Als jong diplomaat van midden twintig ervoer Walden aan den lijve wat dat betekende. Hij was eerst gestationeerd in Hongkong, toen nog Brits, en vervolgens in Beijing gedurende de Culturele Revolutie. 'Een norse vijandigheid was het beste waar ik op straat, in winkels en in restaurants op kon hopen.' Wanneer de lange Walden zich tussen de Chinese lezers van een muurkrant mengde, had hij een goede kans voor 'spion' of 'imperialist' te worden aangezien. 'Ik herinner me zwaaiende vuisten vlak bij mijn gezicht. Hun doel was niet zozeer om me te lynchen, maar om me te vernederen. Dat leidde bij mij tot een sterke aandrang hun dat genoeg te onthouden. Ik antwoordde dan graag met een citaat van Mao, die had gezegd dat buitenlanders die de gast van de Chinese regering zijn, beleefd moeten worden behandeld.' Daar voegt hij bondig aan toe: '*Face is no Chinese monopoly.*' De Chinese cultuur mag gezichtsverlies (*'face'*) bovenal willen vermijden, de Europeaan Walden had er evenmin zin in.

Zijn verhalen over de buitenlanderhaat lijken tegenwoordig onbegrijpelijk. Hoe kan hetzelfde volk, dat nu overwegend gastvrij buitenlanders ontvangt, tot het tegenovergestelde gedrag in staat zijn geweest? Het is dezelfde vraag die we gewend zijn te stellen ten aanzien van het Duitse volk, ook zeventig jaar na dato, merk ik

op. Die parallel spreekt Walden aan: 'Het China van vandaag komt net zozeer uit de catastrofe van de Culturele Revolutie voort als het moderne Europa zich door de nederlaag van Hitler heeft gevormd.' Afrekening met dat verleden, een Chinese variant van de Duitse *Vergangenheitsbewältigung*, is volgens hem noodzakelijk om verder te komen en het land te kunnen hervormen.

Ondanks vele bezoeken sinds zijn diplomatentijd blijven de herinneringen aan de Culturele Revolutie hem parten spelen. Hij beschrijft zijn spanning wanneer hij dertig jaar later in China op straat een viertal jongeren op zich af ziet komen. In een flits moet hij aan de gevaren van weleer terugdenken. Maar de jeugd blijkt hem niet te haten. Sterker nog: ze vinden hem interessant, omdat ze hun Engels op hem kunnen uitproberen. 'De vriendelijkheid van hun gezichtsuitdrukkingen trof me,' schrijft hij. De ontmoeting stelde hem gerust.

Maar tot al te optimistische conclusies laat Walden zich, met al zijn levenservaring, door zo'n enkele positieve ontmoeting niet verleiden. In zijn ogen worden buitenlanders nu wel meer getolereerd, maar krijgen ze toch zelden het gevoel echt welkom te zijn. Niet belast door de Culturele Revolutie herken ik dat niet. Mijn ervaringen in China zijn positiever, merk ik op. Hij gaat nog een stapje verder: 'Ik ervaar er een zekere arrogantie, vermengd met wrok. En maar lichtjes afgedekt door beleefdheid.' Het is een typering die weerklank vindt wanneer ik hem later aan andere China-experts voorleg.

'Zielig ongeschikt'

Die 'wrok' houdt verband met een eerdere periode die de Chinees-Europese betrekkingen sterk heeft gekleurd: de negentiende eeuw. Die leeft nog altijd sterk voort in het Chinese bewustzijn als 'de eeuw van vernederingen, hun aangedaan door westerlingen'. De regering doet er alles aan om dat zo te houden, vertelt Walden. Sinds 1989, toen de protesten op het Plein van de Hemelse Vrede bloedig werden neergeslagen, maakt patriottisme weer deel uit van het schoolcurriculum. Uit het bloedbad concludeerden de leiders dat er iets mis was gegaan in het onderwijs. Dus krijgt de jeugd sindsdien liefde voor het vaderland en zijn geschiedenis bijgebracht. Het

brengt de wonderlijke paradox met zich mee dat het tijdperk van het keizerrijk niet langer staat voor de onderdrukking van het volk door de elite, zoals Mao nog stelde. Tegenwoordig is het een glorieuze periode, waar westerse 'barbaren' een einde aan maakten door China te bezetten en voor eigen gewin uit te buiten.

Die westerse vernedering kwam vooral hard aan omdat China eeuwenlang van zijn mondiale superioriteit overtuigd is geweest. 'De houding was: waarom zou je je inlaten met de rest van de mensheid?' zo schetst Walden. Die superioriteit werd geschraagd door grote rijkdom, een hoog technologisch niveau en een indrukwekkende cultuur waarin veel uitvindingen werden gedaan, 'ruim voordat het Westen eraan toekwam'.

Tekenend voor de hang naar isolement was dat China aan het begin van de vijftiende eeuw afzag van de maritieme ontdekkings-tochten die de beroemde admiraal Zheng He tot aan de oostkust van Afrika en de Arabische wereld hadden gevoerd. Hij beschikte anderhalve eeuw voor de Spaanse Armada over een veel grotere en geavanceerdere vloot dan de Spanjaarden. Maar de keizer gebruikte zijn voorsprong niet voor agressieve veroveringstochten. De Chinese autoriteiten voeren die vredelievende houding ook nu nog graag aan om angsten over agressie te temperen.

Erkenning van zijn suprematie was voor de keizer een belangrijk doel van deze reizen, naast het drijven van handel. Daarom gaf Zheng He royale geschenken aan de heersers van de landen die hij aandeed. Vervolgens nodigde hij hen uit om naar het keizerlijk hof te komen om er te 'kowitzen'. Bij dat ritueel moet de betrokkene zich negenmaal voor de keizer uitstrekken, met het voorhoofd op de grond. Want zo waren de verhoudingen in Chinese ogen wel. China was het Rijk van het Midden, met de keizer als de Zoon van de Hemel. De Chinezen zagen hun land als de ultieme beschaving en Europeanen waren door de fysieke afstand 'zielig ongeschikt om die te verwerven', zoals de keizer in 1793 nog opmerkte. De Britten werden door hem gezien als 'roodharige barbaren'.

Die Chinese arrogantie kreeg geducht Europees tegenspel. Zo weigerde de Britse gezant Lord George Macartney pertinent om voor de keizer te kowitzen: hij wilde niet verder gaan dan wat hij voor de Britse vorst gewend was te doen, een enkele kniebuiging. Daartoe

mocht hij zich uiteindelijk beperken, al maakten Chinese geschiedschrijvers gewag van een wel degelijk op de grond vallende Macartney. Op het moment suprême zou hij volgens hen buitengewoon onder de indruk van de keizer zijn gekomen. Hoe dan ook, Macartney slaagde er niet in diplomatieke betrekkingen aan te knopen, zoals de bedoeling was. Straks zou ieder Europees land dat willen, dat zou toch wel erg onpraktisch worden, luidde het motief van de keizer. Het bleek de opmaat voor een uiterst grimmige eeuw in de Chinees-Europese betrekkingen.

Vooraf door de opiumhandel vanaf het begin van de negentiende eeuw laaide de Chinese verontwaardiging over het westerse gedrag op. 'De Chinezen hadden conform hun superioriteitsgedachte geen enkele interesse voor gewone Britse handelswaar getoond, terwijl wij gek waren op Chinese producten als zijde, thee en porselein,' zo schetst Walden de verhoudingen. Om het resulterende handelstekort tegen te gaan, bedachten zijn landgenoten iets waar Chinezen ook nu nog boos over kunnen worden. In India stimuleerden de Britten de opiumteelt. Ook al was de verkoop in China om gezondheidsredenen verboden, toch zagen ze er geen probleem in het spul via Chinese smokkelaars het land in te brengen, tegen aanvankelijk billijke tarieven. Gevolg: een deel van de bevolking raakte verslaafd. Waarna de opiumprijs omhoog kon.

In de Chinese kijk op deze episode blijft de rol van de eigen opiumhandelaren buiten beeld. Dat geldt ook voor het motief van hoofdzakelijk de onderklasse om zich eraan over te geven. Opium bood hun een vlucht uit een miserabel bestaan. Ruime aandacht is er daarentegen voor een nationale held, Lin Zexu, die de speciale gezant van de keizer was. Hij werd in 1839 naar Guangzhou gestuurd, waar de meeste opium werd binnengesmokkeld. Hij toonde zich onkreukbaar en liet in zes weken maar liefst 1,2 miljoen kilo in beslag nemen en vernietigen. Ook schreef hij een glasheldere brief aan koningin Victoria over de dubbele moraal van de Britten. 'Het schijnt dat het roken van opium in uw land verboden is. Dat bewijst dat u duidelijk op de hoogte bent van de schadelijkheid ervan. Aangezien u niet wilt dat opium schade doet aan uw eigen land, dient u ook de verspreiding naar andere landen niet toe te staan, zeker naar China. Want van alle producten die China naar het buitenland exporteert is er niet één dat niet heilzaam is. Heeft soms een van onze

producten u schade toegebracht?’ George Walden, bepaald geen royalist, geeft het antwoord: ‘In ieder geval niet de thee, de zijde en het porselein die de koningin uit China liet komen. Jammer dat onze moraliserende koningin deze brief vermoedelijk nooit onder ogen heeft gekregen.’

Lin had het morele gelijk, maar kreeg militair lik op stuk van de Britten. Zijn harde optreden tegen handelaren vormde de aanleiding voor de Eerste Opiumoorlog, die vier jaar zou duren. Hij eindigde met een eenzijdig, voor China uiterst nadelig ‘verdrag’. De Tweede Opiumoorlog in 1860 leidde zelfs tot de vernietiging van het Zomerpaleis van de keizer, inclusief allerlei kostbare kunstschatten, waar 3500 Britten en Fransen drie dagen lang druk mee in de weer waren. De westerse toerist die het Yiheyuan, een ander Zomerpaleis, vandaag de dag bezoekt, krijgt die wandaad nog eens flink ingepeperd.

Aan het einde van de negentiende eeuw was China op de knieën gebracht. Van een officiële kolonisatie mocht dan geen sprake zijn, omdat de keizer nog steeds op zijn troon zat, officieus kwam het daar wel op neer. De Bokseropstand van 1899 tot 1901 was een vergeefse poging tot verzet tegen de ongelijke verdragen en eindigde met een ‘alliantie van acht naties’ van vooral Europese landen. Die bestond uit een leger van 55 000 man, dat het leger van de keizer versloeg. De alliantie veroverde Beijing en eiste opnieuw zware herstelbetalingen. Die financiële eisen waren niet alleen kras omdat het om conflicten ging die de Chinezen niet zelf waren begonnen, maar brachten bovendien de economische onafhankelijkheid van het land nogmaals een zware slag toe. Van een eminente wereldmacht en een eeuwenoude beschaving, die goed was voor 30 procent van de wereldeconomie in 1820, was het tot een door Europese machten in stukken geknipt, achtergebleven gebied geworden.

Westerse geschiedschrijvers plaatsen wel nuances bij de Chinese neiging om de ‘eeuw van vernederingen’ geheel in onze westerse schoenen te schuiven. De neergang was zeker niet uitsluitend van Europese makelij, betogen zij. China zelf was aan het begin van de negentiende eeuw intern diep verdeeld en had in de loop van die eeuw de industriële revolutie gemist die Europese landen zo machtig maakte. Ook was de corruptie van ambtenaren destijds al een